

Julkaisuvapaa 31.3.2005 klo 11 jälkeen

Pääjohtaja Erkki Liikanen:

PANKKIEN TOIMINTAYMPÄRISTÖN MUUTOS JA TULEVAISUUDEN NÄKYMÄT
OP-ryhmän vuosikokous 31.3.2005, Finlandia-talo, Helsinki

Herra puheenjohtaja,

arvoisa osuuspankkiväki,

Tarkoitukseni on tänään käsitellä pankkien toimintaympäristön muutoksia. Teidän edustamanne OP-ryhmä on hyvä esimerkki siitä, kuinka vahvasti kansalliseen strategiaan nojaava finanssiryhmä voi menestyksellisesti sopeutua toimintaympäristön muutokseen, jonka keskeiset piirteet ovat integraatio sekä kansainvälistyminen.

Toimintaympäristön muutoksen keskeiset piirteet

Suomen rahoitusmarkkinat olivat aina 1980-luvun alkupuolelle saakka vahvasti säänneltyt ja heikosti kehittyneet. Sen jälkeen sääntelyn purkamisen myötä rahamarkkinoiden kehitys vauhdittui nopeasti. Murrosvaiheeseen liittynyt ennennäkemätön antolainauksen kasvu ylikuumensi merkittävästi kansantaloutta. Suhdanteiden käännyttyä Suomen talous ajautui syvään lamaan ja pankkisektori joutui vakavaan kriisiin. Laman ja pankkikriisin aikana ja sen jälkeen Suomen rahoitusmarkkinoiden kehitys ja rakenteiden muutos ovat jatkuneet voimakkaina. Muutosvauhtia ovat lisänneet monet globaalit ja EU-tason tekijät, mutta siinä on ollut myös kansallisia erityispiirteitä.

Tieto- ja viestintätekniiikan ja -palvelujen hintojen voimakas lasku on mahdollistanut rahoitusnovaatioiden nopean kehityksen ja käyttöönoton. Teknisellä kehityksellä on ollut suuri vaikutus rahoituslaitosten jakelukanaviin, riskienhallintaan ja myös koko markkinainfrastruktuuriin. Etenkin Internetin käytön laajeneminen on vaikuttanut voimakkaasti pankkipalvelujen tuotantoon ja niiden tarjontaan.

Suomen EU-jäsenyys vuonna 1995, jota edelsi vuoden ETA-kausi, merkitsi suurta muutosta. EU:n keskeisenä tavoitteena on ollut vapauttaa tavaroiden, työvoiman, palvelujen ja pääoman liikuminen jäsenmaidensa välillä. Tämä oli perustana EEC:tä perustettaessa vuonna 1958, mutta läpimurto sisämarkkinoiden luomisessa tapahtui kolme vuosikymmentä myöhemmin, jolloin sisämarkkinapäätökset tulivat määränemmistöäädösten piiriin. Vuodesta 1993 lähtien yhteiset sisämarkkinat olivat tosiasia kuitenkin muutamalla merkittäväällä poikkeuksella, joista ehkä tärkeimpiä on ollut rahoitusmarkkinat. Rahoitus- ja pääomamarkkinoiden integraatiota on pyritty sen jälkeen vauhdittamaan omalla rahoituspalvelujen toimintasuunnitelmalla. Edistystä on tapahtunut, mutta silti koko ohjelman toimeenpano kansallisessa lainsäädännössä tulee viemään vielä useita vuosia.

Talous- ja rahaliiton (EMU) kolmannen vaiheen käynnistyminen vuoden 1999 alusta muutti suomalaisten rahoituslaitosten ja muiden yritysten toimintaympäristöä merkittävästi. Se poisti valuuttakurssiriskin euroalueen sisäisistä transaktioista sekä vakautti korkoympäristöä.

KUVIO 1. Euroalueen maiden 3 kk korko

KUVIO 2. Euroalueen maiden 10 vuoden korko

Yhteinen raha ja yhteinen rahapolitiikka kiihdyttivät myös osaltaan rahoitusmarkkinoiden integraatiota euroalueen maiden kesken. Integraatio on edennyt pisimmälle rahoituksen tukumarkkinoilla ja erityisesti lyhyen rahan velkamarkkinoilla. Sen sijaan vähittäismarkkinoiden integraatio on edennyt hitaammin. Toki käteiseuron käyttöönotto on parantanut tuotteiden ja palvelujen hintojen vertailtavuutta yli rajojen. Mutta kotitaloudet ja pk-yritykset käyttävät varsin vähän muista maista tarjottavia rahoituspalveluja.

KUVIO 3. Pankkien maidenvälisen luotonannon merkityksen kehitys euroalueella

Samanaikaisesti demografisilla tekijöillä – erityisesti väestön ikääntymisellä ja vaurastumisella – on ollut merkittäviä vaikutuksia erilaisten säästämistuotteiden kysyntään. Piensijoittajien joukko on laajentunut väestön vaurastuessa.

KUVIO 4. Kotitalouksien rahoitusvarallisuus Suomessa

Monet suomalaiset ovat myös alkaneet säästää ja sijoittaa täydentääkseen eläkkeen antamaa toimeentuloa työuran päätyttyä. Pankkitalletuksille vaihtoehtoisten säästämismuotojen osuus alkoi Suomessa kasvaa merkittävästi viime vuosikymmenen lopulla.

Keskeiset seurausvaikutukset pankkisektorissa

Suomen rahoitusmarkkinat ovat viimeisen kahden vuosikymmenen aikana käyneet läpi ennennäkemättömiä muutoksia. Rahoitusmarkkinoiden kansainvälistyminen on kiristänyt kilpailua. Markkinoilla perinteisesti toimineet instituutiot ovat joutuneet tilanteeseen, jossa sääntelyn antama suoja on heikentynyt, osakkeenomistajien tuottovaatimukset ja markkinakuri kasvaneet samalla kun kilpailu on kiristynyt uusien instituutioiden joko tullessa markkinoille tai markkinoille tulon uhan noustessa merkittävästi.

Menestyäkseen nykyisessä ympäristössä rahoituspalveluyrityksen toiminnan pitää olla tehokasta. Pankkien kapasiteetti on supistunut noin puoleen 1990-luvun alun pankkikriisiä edeltäneestä ajasta. Palvelukanavia on pyritty lisäämään Internetin sekä fuusioiden ja yhteistyösopimusten avulla.

KUVIO 5. Pankkien jakeluverkoston kehitys

OP-ryhmänkin asiakkaat maksoivat laskuistaan enää noin 6 % asiakaspalveluna konttoreissa ja Internetmaksujen osuus henkilöasiakkaiden laskuista oli yli 50 % vuonna 2004. Tuottavuuskehitys Suomen rahoitussektorissa onkin ollut poikkeuksellisen hyvä. Siihen ovat vaikuttaneet jo korkosäännöstelyn oloissa aloitetut investoinnit tietotekniikkaan, kilpailun kiristyminen sekä näiden yhteisvaikutuksena luodut uudet tietotekniikkapohjaiset palvelut ja prosessit ja samalla vahva kulujen hallinta.

Kilpailutilanteen muutos on näkynyt pankkiluottojen korkomarginaalien kehityksessä – erityisesti kotitalouksille myönnettyjen asuntoluottojen korkomarginaalit ovat supistuneet merkittävästi

1990-luvun lopun tasolta. Yritysluottojen korkomarginaalit reagoivat kotitalousluottoja herkemmin talouden suhdannevaihteluihin.

KUVIO 6. Uusien asunto- ja yritysluottojen korkomarginaalien kehitys

Toinen keskeinen seurausvaikutus rahoitussektorilla on ollut voimakas rakennemuutos. Suurimmat rakenteelliset muutokset on koettu pankkisektorissa, mutta kehitys on ollut huomattavaa myös muissa rahoitusmarkkinoiden lohkoissa. Rahoituspalvelujen yhteistuotannon etuja on haettu fuusioiden ja yhteistyösopimusten avulla. Tuottoja on etsitty sekä uusilta rahoituspalvelusektoreilta että yli maiden rajojen. Rajaidat pankki- ja vakuutussektorin välillä ovat huomattavalta osin jo kaatuneet.

Vaikutukset pankkien asiakkaisiin

Näkyvimmit vaikutukset toteutuneella kehityksellä on ollut kotitalouksiin ja erityisesti asuntomarkkinoille. Viiden viime vuoden aikana asuntojen hinnat ovat Suomessa reaalisesti nousseet keskimäärin noin 3,5 % vuodessa. Asuntoluottojen kasvuvauhti samana ajanjaksona on ollut huomattavaa – vuonna 2004 asuntolainakanta kasvoi runsaat 15 %. Omistusasumisen kustannusrasittavuus – korkojen ja laina-aikojen muutoksen huomioiva ns. laajennettu velkarasitusindeksi – on laskenut selvästi Suomessa talous- ja rahoituksen kolmannen vaiheen käynnistymisen jälkeen.

KUVIO 7. Omistusasumisen rasittavuusindeksejä

Yhden asuinneliön hankkimisesta aiheutuva vuosittainen rahoitusmeno (korkomenojen ja lyhennysten summa) on olennaisesti pienentynyt suhteessa mediaanikotitalouden käytettävissä oleviin tuloihin. Tämä johtuu sekä korkojen laskusta että laina-aikojen pidentymisestä. Viime vuosien asuntohintojen nousu voidaan pitkälti selittää kysyntätekijöillä: kotitalouksien tulojen kasvun, korkotason alenemisen ja laina-aikojen pidentymisen yhteisvaikutuksella.

Yrityssektorilla näkyvin vaikutus – valuutta- ja korkoympäristön huomattavan vakautumisen lisäksi – on ollut rahoitusvaihtoehtojen kirjon lisääntyminen sekä ulkomaisen rahoituksen merkityksen kasvu.

KUVIO 8. Yrityssektorin luottokannan jakauma luotonantajittain

Ulkomaisten luotonantajien roolin kasvu on näkynyt lähinnä suurissa yrityksissä, sillä pienten ja keskisuurten yritysten rahoitus on edelleen vahvasti kansallisella tasolla. Pelkästään kotimaisia luotonantajasektoreita tarkasteltaessa havaitaan, että talletuspankkien osuus yritysten luottokannasta oli vuoden 2004 lopulla ennätysellisen suuri, noin 64 %. Muiden rahoituslaitosten ja vakuutus- ja työeläkelaitosten suhteellinen merkitys yritysten rahoittajina on vastaavasti pienentynyt. Yrityssektorin luotonkysyntää tarkasteltaessa on huomattava, että 1990-luvun alun syvä lama, verotuksen muutokset sekä odotukset EU-jäsenyyden myötä kiristyvistä kilpailuympäristöstä pakottivat Suomen yritys sektorin vahvistamaan rahoitusrakenteitaan. Yritykset lisäsivät oman pääoman ehtoista rahoitustaan ja vähensivät voimakkaasti velkaantumistaan 1990-luvun loppupuolella. Tämä kysyntämuutos pakotti rahoituspalvelusektorin sopeuttamaan tarjontaa ja panostamaan uusiin tuotteisiin.

Lähiajan haasteet

Pankkien asema kotitalouksien rahoittajana ja säästöinstrumenttien tarjoajana on vahva. Kotitalouksien merkitys suomalaisten pankkien asiakkaina on korostunut – vuonna 1990 yritysluotot muodostivat pankkien luotonannosta yleisölle vielä noin puolet mutta viime vuoden lopulla enää runsaan kolmanneksen. Pankkien ensimmäinen haaste liittyy suomalaisten kotitalouksien voimakkaaseen velkaantumiseen viime vuosina. Kotitaloussektorin luottokanta on kasvanut käytettävissä olevaa tuloa nopeammin vuodesta 1998 lähtien ja velkaantumisaste on noussut kuudessa vuodessa yli 15 prosenttiyksikköä 75 prosenttiin.

KUVIO 9. Kotitalouksien velkaantuneisuus ja korkomenot Suomessa

Kotitalouksien asuntoluottokannan suhde käytettävissä olevaan tuloon ylittää 1990-luvun alun lamaa edeltäneen tason. Sitä vastoin kulutus- ja opintoluottoja ja muita, lähinnä elinkeinotoimintaan liittyviä, luottoja on tuloihin suhteutettuna selvästi vähemmän kuin 1980-luvun lopulla. Kuten edellä jo mainittiin, korkotason laskun sekä laina-aikojen pidentymisen ansiosta velanhoitorasitus on kuitenkin laskenut viime vuosina selvästi. Lisäksi suomalaisten kotitalouksien keskimääräinen velkaantuneisuus on edelleen sekä historiallisesti että kansainvälisesti tarkastellen kohtuullista.

Kotitalouksien voimakkaan velkaantumisen herättämät huolenaiheet liittyvät yhtäältä velkarasituksen mahdollisesti epätasaiseen jakautumiseen kotitaloussektorissa ja toisaalta luottojen korkosidonnaisuuksiin. Aivan tuoreita tilastotietoja kotitalouksien velkarasituksen jakaumasta ei valitettavasti ole käytettävissä. Vuonna 2002 voimakkaasti velkaantuneita kotitalouksia – so. niitä, joilla asuntovelkaa oli vähintään kolminkertaisesti vuotuisiin tuloihinsa nähden – oli runsas 7 % talouksista. Suuria, yli 150 000 euron asuntolainoja oli alle kahdella prosentilla velallisista. Heidän osuutensa koko asuntolainakannasta oli yli 7 %. Viimeisen kahden vuoden aikana näiden voimakkaasti velkaantuneiden kotitalouksien osuus on todennäköisesti kasvanut.

Talletuspankkien kotitalouksille myöntämästä euromääräisestä lainakannasta yli 90 % on sidottu vaihtuviin korkoihin – valtaosa vuoden välein tarkistettavaan 12 kuukauden euriboriin. Velkaiset kotitaloudet altistuvat siis huomattavalle korkoriskille. Vaikka kotitalouksien riskitietoisuus näyttää lisääntyneen ja yhä useampi asuntovelkaisista kotitalouksista on jo ottanut pankin tarjoaman lainaturvakuutuksen tai muun suojan korkojen nousua vastaan, tilanteen kehittymistä on syytä seurata hyvin huolellisesti. Kotitalousluottojen kysynnän kasvu todennäköisesti jatkuu mutta hidastuen. Kaikkien osapuolten etujen mukaista on, että kotitalouksien luottobuumin aikanaan vääjäämätön hidastuminen normaalille tasolle tapahtuu hallitusti.

Toinen lähitulevaisuuden haaste liittyy pankkien varainhankinnan rakenteen muutokseen.

KUVIO 10. Rahalaitosten luottojen ja talletusten suhde

Vielä ennen talous- ja rahaliiton kolmannen vaiheen alkua pankeilla oli enemmän talletuksia kuin lainoja, mutta tilanne on muuttunut ratkaisevasti viime vuosina. Luottokannan kasvuvauhdin ylitettyä jo pitkään talletuskannan kasvuvauhdin pankit ovat enenevässä määrin turvautuneet markkinaehtoiseen rahoitukseen luotonannon rahoittamiseksi.

Nykyisissä, poikkeuksellisen runsaan globaalien likviditeetin oloissa markkinaehtoista rahoitusta saa historiallisesti tarkastellen edulliseen hintaan – tosin kuitenkin selvästi kalliimmalla kuin talletusraha. Elämme parhaillaan poikkeuksellista aikaa eikä nykyinen tilanne voi olla pysyvä. Euroalueen laajuiset raha- ja pääomamarkkinat tarjoavat toimivan väylän markkinaehtoisen rahoituksen hankkimiseksi. Markkinaehtoinen raha on kuitenkin herkkäliikkeistä ja reagoi nopeasti mm. luottokelpoisuusluokituksissa tapahtuviin muutoksiin. Muuttunut tilanne asettaa aiempaa suurempia haasteita pankkien likviditeetin hallinnalle.

Kolmas huomionarvoinen tekijä on kilpailutilanteen kehittyminen. Pankkien hintakilpailu asuntoluottomarkkinoilla on kovaa, mikä on näkynyt korkomarginaalien selvänä kaventumisena. Sen sijaan kulutusluottojen sekä useimpien säästämistuotteiden osalta hintakilpailu on toistaiseksi vielä ollut melko vaimeaa. EU:n integraation edetessä ja syventyessä sekä vaikutusten ulottuessa yhä enenevässä määrin myös rahoituspalvelujen vähittäismarkkinoille paineet kilpailutilanteen kiristymiselle myös pankkien muilla liiketoiminta-alueilla lisääntyvät jatkossa.

Keskipitkän ja pitkän aikavälin haasteet

Pankkien keskipitkän ja pitkän aikavälin haasteet kytkeytyvät Suomen talouden tulevaisuuden näkymiin – onhan pankkien tuloksellisen toiminnan perusta pohjimmiltaan hyvin vahvasti sidoksissa yleiseen taloudelliseen kehitykseen.

Taloudellinen kasvu on Suomessa jo useiden vuosien ajan ollut noin kaksinkertainen euroalueen keskimääräiseen kasvuun verrattuna. Viime vuonna kasvu piristyi yli odotusten. Kasvun odotetaan jatkuvan eurooppalaisittain melko vahvana myös seuraavina vuosina. Vuoden 2006 jälkeen kasvu tulee kuitenkin hidastumaan selvästi, ellei tuottavuus parane merkittävästi ja työllisyysaste nouse.

Monet merkit viittaavat siihen, että tarjontarajoitukset alkavat vähitellen muodostua talouden kasvun esteeksi. Selvimmin tämä näkyy tuonnin kasvussa. Sen seurauksena vaihtotaseen ylijäämä on melkein puolittunut vuodesta 2000. Työmarkkinoiden kohtaanto-ongelma on pahentunut. Se näkyy siinä, että avoimien työpaikkojen määrä on kasvanut nopeasti suhteessa työttömien määrään. Asuinrakentaminen on hidastumassa tonttipulan takia.

Normaalisti inflaatiopaineet voimistuvat, kun taloudellinen kasvu alkaa törmätä tarjontarajoituksiin. Tästä Suomessa ei ole merkkejä. Inflaation ennustetaan pysyvän vähäisenä myös tulevina vuosina. Kaikesta päätellen Suomen inflatioherkkyys on vähentynyt. Siihen ovat vaikuttaneet monet tekijät. Talous- ja rahaliiton hintavakaustavoite on siirtynyt odotuksiin, mikä on vaikuttanut palkanmuodostukseen ja hinnoittelupäätöksiin niin Suomessa kuin muissakin euromaissa. Kilpailun lisääntyminen pitää hinnoittelua kurissa hyvänkin kysynnän aikana.

Vaikka euron vahvistumisella on omat kielteiset vaikutuksensa vientiin, se on omalta osaltaan hillinnyt inflaatiopaineita euroalueella ja siten pitänyt yllä olosuhteita, joissa korkotasoa on voitu pitää hyvin alhaisena.

Maailmantalouden kasvun ennustetaan jatkuvan melko nopeana. Maailmantalous antaa siten mahdollisuuksia suomalaisille viejille. Oleellinen kysymys onkin, miten Suomi pystyy käyttämään näitä mahdollisuuksia hyväksi. Suomen vientimäärien kasvun ennakoidaan jäävän selvästi jälkeen vientimarkkinoiden kasvusta, kun vientimarkkinoiden kasvua mitataan tärkeimpien vientimaidemme tuonnin kasvulla. Tämä merkitsee, että vientimäärillä mitaten Suomi menettää edelleen markkinaosuuksiaan maailman-kaupasta.

Markkinaosuuksien supistuminen ei ehkä ole vakava akuutti ongelma, mutta pienen avoimen talouden näkökulmasta se antaa aiheen olla huolissaan pitemmän ajan kehityksestä. On pelättävissä, että Suomen tuotantorakenteen ja reaalisen vientikilpailukyvyyn ongelmat jatkuvat. Elektroniikkateollisuuden ulkopuolella panostus kiinteisiin investointeihin ja kilpailukykyisten tuotteiden kehittelyyn on jäänyt vähäiseksi. Ilman riittävää panostusta uhkana on, että Suomen perinteinen vientiteollisuus ajautuu

uusien kilpailijoiden vuoksi yhä suurempiin vaikeuksiin ja että viennin rakenne ei monipuolistu riittävän nopeasti.

Jos talouden tuotantorakenne jähmettyisi eikä kykenisi vastaamaan kansainvälisen kysynnän muutoksiin, edellytykset tuottavalle toiminnalle ja työllistämiselle Suomessa heikkenisivät. Rahoitussektorille tämä merkitsisi paitsi luottoriskien kasvua, myös uusien liiketoimintamahdollisuuksien supistumista kotimaassa ja luotonannon hidasta kasvua.

Investoinnit ovat yritysten hankkiman rahoituksen tärkein yksittäinen käyttökohde, ja ne vaikuttavat siten olennaisesti rahoituspalvelujen kysyntään. Sekä kiinteiden investointien että myös tutkimus- ja kehitysmenojen määrälliseen lisäämiseen on edelleen tarvetta, vaikka 1980-luvun yliinvestointeihin ei olekaan paluuta. Investointien määrää tärkeämpää on lopulta niiden suuntautuminen tukemaan koko kansantalouden tuottavuuden kasvua ja nykyistä monipuolisempaa tuotantorakennetta.

Lähiajan talousnäköymien valossa voimme siis odottaa suotuisaa kehitystä Suomen pankkeille. Kansantalouden pitemmän aikavälin kehityksen kannalta olisi kuitenkin tärkeää tuotantopotentialin kasvattaminen. Se edellyttää investointeja ja panostuksia tuottavuuden parantamiseksi. Tämä taas parantaisi taloudellisen toiminnan edellytyksiä pitkällä aikavälillä kaikkialla, myös pankkisektorissa.